

Hele samfundets eje

Bygningsfredning i 100 år

“Jeg og det Parti, hvortil jeg hører, hævder på det bestemteste Ejendomsretten ... men her er et Punkt, hvor der maa sættes en Grænse for den private Ejendomsret, fordi disse gamle Bygninger ikke i almindelig Forstand er Enkeltmands Eje. De er *hele Samfundets Eje*, og Samfundet har Ret og Pligt til at værne om dem.” (1916)

Frederik Sporon-Fiedler (1861-1933), hofjægermester, godsejer til Nordskov, medlem af Rigsdagen.

Hele samfundets øje

Bygningsfredning i 100 år

*Allan Tønnesen
Bonnie R. Mürsch
Claus M. Smidt
Hanne Christensen
Jens Hendeliowitz
Kirsten Lund-Andersen
Mikael K. Fogde
Torben Lindegaard Jensen
Ulla Kjær*

Syddansk Universitetsforlag

Hele samfundets eje – Bygningsfredning i 100 år

© Forfatterne, Foreningen til gamle Bygningers Bevaring og

Syddansk Universitetsforlag 2018

University of Southern Denmark Studies in History and Social

Sciences vol. 561

Sats og omslag: Narayana Press, Gylling

Tryk: Narayana Press, Gylling

ISBN 978 87 408 3136 8

Hele samfundets eje er trykt med støtte fra:

dreyersfond

Mekanisk, fotografisk, elektronisk eller anden mangfoldiggørelse af denne bog er kun tilladt med forlagets tilladelse eller ifølge overenskomst med Copy-Dan.

Syddansk Universitetsforlag

Campusvej 55

5230 Odense M

www.universitypress.dk

INDHOLD

FORORD 9

At værne landets ældre bygninger

FORENINGENS FORORD 11

FREDNING OG BEVARING FØR BYGNINGSFREDNINGSLOVEN 13

CLAUS M. SMIDT

DANMARKS FØRSTE BYGNINGSFREDNING 13

OPDAGELSE AF LANDETS KULTURMINDER 14

KIRKERNE KOMMER UNDER TILSYN 16

LANDETS KULTURMINDER BESIGTIGES 19

ØDELÆGGENDE TILBAGEFØRINGER 22

HÅRDHÆNDEDE RESTAURERINGER 26

HELSINGØR KOMMER I SKUDLINJEN 31

KULTURARVEN NEDRIVES ELLER FORVANSKES 34

DE FØRSTE FORSØG PÅ AT INDFØRE EN FREDNINGSLOV 36

BYGNINGER REGISTRERES, OG ANDRE NEDRIVES 40

DET SÆRLIGE BYGNINGSSYN 47

AF ALLAN TØNNESEN

BEGYNDELSEN 47

DEN FØRSTE LOVREVISION 49

ET MØDE I DET SÆRLIGE BYGNINGSSYN 1970 50

NYE TIDER 52

ET SKRIDT FREM OG TO TILBAGE 56

DEN STORE NEDTUR 58

LITTERATUR 59

DE FØRSTE FREDNINGER 61

AF CLAUS M. SMIDT

KLASSIFIKATIONERNE A OG B 61

OPSTILLING AF FREDNINGSLISTEN 62

HERREGÅRDE PÅ FREDNINGSLISTEN 64

FREDNINGER I BYERNE 69

PORTE, BOMHUSE OG BIZARRE FREDNINGER 72

DE SENERE FREDNINGER 75

AF ALLAN TØNNESEN

1920-25 76

1925-32 77

1932-38 78

1938-44 78

1944-49 80

1949-54 82

1954-59 82

1959-64 83

1964-72 84

1972-78 85

1978-83 86

1983-90 88

1990-95 90

1996-99 90

1999-2005 92

2006-17 95

LITTERATUR 99

DE GLEMTE HAVER 101

AF KIRSTEN LUND-ANDERSEN

DE VIGTIGE BYGNINGER – 1918 101

ANDRE ARKITEKTONISKE ARBEJDER – 1966 103

FREDNING AF OMGIVELSER – 1979 103

ØGET INDDRAGELSE – 1997 108

FREDNING AF SELVSTÆNDIGE LANDSKABSARKITEKTONISKE VÆRKER – 2010 109

DE HISTORISKE HAVER KUNNE IKKE FREDES 111

DEN FØRSTE LOV OM NATURFREDNING 112

BYGNINGSFREDNING ELLER NATURFREDNING? 112

LITTERATUR 114

DE KONGELIGE HAVER 115

AF JENS HENDELIOWITZ

DE FREDEDE BYGNINGER I LANDDISTRIKTERNE 119

AF TORBEN LINDEGAARD JENSEN

HÅNDTERING AF DE FREDEDE BYGNINGER 1918-2018 131

AF ULLA KJÆR

RESTAURERINGSTANKER Gennem tiderne	135
DE FØRSTE FREDEDE BYGNINGER	139
RESTAURERINGEN I INTERNATIONALT OG NATIONALT SØGELYS	150
RESTAURERINGEN PÅ ARKITEKTUDDANNELSERNE	155
ENGQVIST OG KOCH	160
JOHANNES EXNER	161
DE SIDSTE TREDIVE ÅR	163
NÅR FREDNINGER HØRER OP	167
KULTURMILJØER?	172

FREDNINGSGENNEMGANGEN 179

Resultater og konsekvenser

AF HANNE CHRISTENSEN

FREDNINGSGENNEMGANGENS ORGANISERING OG SKEMA	181
SKEMAETS UDFYLDNING	183
SAMLET INDTRYK AF REGISTRERINGERNE	186
AFFREDNINGERNE	187
AABENRAA	188
DRAGØR	195
HELSINGØR	197
HVAD SIGER LOVEN EGENTLIG?	199
OPHÆVELSEN AF B-FREDNINGERNE – 1979-LOVENS HÅNDTERING	199
KURSÆNDRINGEN HEN MOD LOVREVISIONEN I 1997	201
§ 7A – EN UNDTAGELSESPARAGRAF SOM ERFARINGSOPSAMLING	205
SAMMENFATNING VEDRØRENDE AFFREDNINGERNE	206
FREMTIDSPERSPEKTIVER FOR SAMARBEJDSRELATIONERNE	210
HVAD VAR DET DOG, DER SKETE?	213

BYGNINGSFREDNING OG EJENDOMSRET 217

Ekspropriation og andre ejendomsretlige begrænsninger i bygningsfredningens navn

AF MIKAEL K. FOGDE

INTRODUKTION	217
EJENDOMSRETTENS BETYDNING FOR BYGNINGSFREDNINGSLOVEN I 1918	217
HVORDAN UDVIKLEDE BRUGEN AF EKSPROPRIATION SIG EFTER BYGNINGSFREDNINGSLOVENS VEDTAGELSE?	220
EKSPROPRIATION I FORBINDELSE MED ET NEDRIVNINGSFORBUD	220
EKSPROPRIATION SOM FØLGE AF FORFALD	221
DE FRIVILLIGE LØSNINGER	222
BEVARINGSDEKLARATIONER	222

DEN EUROPÆISKE MENNESKERETTIGHEDSKONVENTION – EN NY
TILGANG TIL EJENDOMSRETEN OG BYGNINGSFREDNING 224
SAMMENFATNING 227

FORANDRING FOR AT BEVARE 231

Lovgivning om bygningsfredning i 100 år

AF BONNIE R. MÜRSCH

BEKENDTGØRELSE AF LOV OM BYGNINGSFREDNING OG BEVARING AF
BYGNINGER OG BYMILJØER 233

BILAG 252

DET SÆRLIGE BYGNINGSSYNS MEDLEMMER 1918-2018 252

PERSONREGISTER 255

STEDNAVNEREGISTER 260

FORFATTERBIOGRAFIER 264

FORORD

AT VÆRNE LANDETS ÆLDRE BYGNINGER

“Loven har til formål at værne landets ældre bygninger af arkitektonisk, kulturhistorisk eller miljømæssig værdi ...”

Sådan lyder indledningsordene i *Lov om bygningsfredning og bevaring af bygninger og bymiljøer*, som Danmarks gældende bygningsfredningslov med sine seneste ændringer betitler sig. Denne lov er således det seneste skud på lovgivningen om bygningsfredning her i landet, hvis første spire så dagens lys i 1918. Lovgivningen om at værne vor bygningshistoriske kulturarv fylder således i år 100 år. Med kong Christian X's underskrift stadfæstedes den 12. marts 1918 den af Rigsdagen vedtagne bygningsfredningslov, og dermed indvarsledes det siden da gældende offentlige ansvar for at værne landets ældre, fredningsværdige bygninger.

Godt en halv snes år tidligere, den 23. maj 1907, “afholdtes et Møde i København angaaende Dannelsen af en Forening til Bevaring af gamle Bygningsværker”, som det hedder i det mødereferat, der også omtalte, “at paa dette Møde vedtoges Dannelsen af: Foreningen til gamle Bygningers Bevaring”.

Således lyder kundgørelsen om foreningens fødsel i det første hæfte med “Meddelelser fra Foreningen til Gamle Bygningers Bevaring ... ved Vilh. Lorenzen, Foreningens Sekretær”. Det var foregangsmænd som bl.a. arkitekterne H.B. Storck, Martin Nyrop og Martin Borch, der tog initiativet til foreningens stiftelse. Det meddeltes videre, at H.B. Storck blev valgt som foreningens første formand, og at bestyrelsen havde ansat cand.mag. Vilhelm Lorenzen som foreningens sekretær. Og det var netop foreningens sekretær, Vilhelm Lorenzen, der stod fadder til den stadig eksisterende, offentlige institution, Det særlige Bygnings-syn, der i loven af 12. marts 1918 nedsattes af Undervisningsministeriet (i dag beskikkes synsmedlemmerne af Kulturministeriet). Samtidig kundgjordes, at foreningens første generalforsamling den 12. december 1907 havde vedtaget foreningens love “i deres endelige form”, som det hedder.

Og i disse foreningsloves § 1, formålsparagraffen, tilkendegives det, at “Foreningens Opgave er at værne om vore gamle Bygninger, vække Interesse for og udbrede Kundskab om dem”. Og disse ord blev også fastholdt, således som

de var formet i 1907: den samme formulering, som stadig står den dag i dag i foreningens love, og som foreningen stadig fastholder som sit fremmeste mål.

Dette er ikke nogen tilfældighed: At den nu 111 år gamle, landsdækkende forenings formålparagraf og formålparagraffen i landets bygningsfredningslov i dagens Danmark benytter den samme vending: “at *værne*”. Netop “at *værne*” landets ældre, kulturbærende bygninger er udtryk for den frugtbare vekselvirkning, der her i Danmark eksisterer mellem landets folkelige bevægelser og lovgivningsmagten og den netop ofte heraf affødte lovgivning, som således i mange tilfælde i lovens senere ord afspejler befolkningens ønsker og mål.

Som medlem af foreningen i mere end en menneskealder, som tidligere bestyrelsesmedlem og foreningsformand, hilser jeg derfor foreningens initiativ til at udgive en bog som den nærværende som et naturligt og fortrinligt udslag af den netop omtalte vekselvirkning mellem befolkningens ønsker og den deraf udsprungne lovgivning.

Der har i Danmark stedse været et tæt samarbejde og en snæver vekselvirkning mellem det folkelige, det ideelle og det fagkyndigt baserede element i dansk bygningsbevaring og de ofte heraf fremståede lovgivningsinitiativer.

Og takket være fremsynede pionerer, der fik opbakning fra befolkningen, har vi i dag en kulturarv, vi kan forvalte og bære videre til kommende generationer. Mit håb er, at denne bog og dens emne, den danske lovgivning om bygningsfredning, fortsat vil være til inspiration og være en ledetråd for vores bevaring af den danske bygningskultur.

Erik Wassard

Januar 2018

FORENINGENS FORORD

23. maj 2007 var det 100 år siden, at Foreningen til gamle Bygningers Bevaring blev stiftet. Det blev fejret ved en reception i Helligåndshuset i København. Ved den lejlighed var den daværende kulturminister, Brian Mikkelsen, til stede og talte. Senere samme år tiltrådte undertegnede som formand for foreningen. Nu, knap 11 år senere, er det 100 år siden, at bygningsfredningsloven trådte i kraft. Om nogen var foreningen den drivende kraft bag den nye lov. Derfor har vi valgt at markere jubilæet. En række af foreningens bestyrelsesmedlemmer, Ulla Kjær, Hanne Christensen, Jens Hendeliowitz og Mikael K. Fogde, har sluttet op om initiativet og bidraget til nærværende bog. Udefra har vi hentet historikeren Allan Tønnesen, landskabsarkitekt Kirsten Lund-Andersen, den tidligere bankfunktionær Torben Lindegaard Jensen samt advokat Bonnie R. Mürsch. Alle skal takkes hjerteligt for deres engagerede medvirken.

Når det har været muligt at udgive bogen, skyldes det en arv fra foreningens afdøde sekretær, overinspektør, dr.phil.h.c. Harald Langberg samt donationer fra Dreyers Fond og Realdania. Jeg bringer en stor tak til disse.

Bogen er redigeret af Allan Tønnesen og Claus M. Smidt under medvirken af Ulla Kjær.

Det har været alle bidragydere magtpåliggende at pege på de forbedringer, der i dag føles nødvendige for at sikre den byggede kulturarv. Derfor er bogen ikke blot en nøgtern beskrivelse af loven og dens nu 100-årige historie, men tillige et bud på, hvad det er, vi stadig savner i vor stræben efter at sikre det bedste og mest karakteristiske af dansk bygningskultur til alle tider.

Claus M. Smidt

Formand for Foreningen til gamle Bygningers Bevaring